

บทความวิจัย

เรื่อง ความรุ่งเรืองในสมัยโทะกุงะวะตอนต้น ระหว่างค.ศ.1603 – 1651

โดย

นายฐิติกาญจน์ สุนทรเกตุ

รหัสนักศึกษา 05530725

เสนอ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พวงทิพย์ เกียรติสกุล

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษารายวิชา 450 460 การศึกษาเอกเทศ

สาขาวิชาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2556

ชื่อเรื่อง ความรุ่งเรืองในสมัยโทงุงวะตอนต้น ระหว่างค.ศ.1603 – 1651

ชื่อ – นามสกุลนักศึกษา นายฉัตรทิศาญจน์ สุนทรเกตุ รหัสนักศึกษา 05530725

ชื่อ – นามสกุลอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล

ปีการศึกษา 2556

บทคัดย่อ

บทความเล่มนี้ได้ศึกษาถึงความรุ่งเรืองของญี่ปุ่นในสมัยโทงุงวะตอนต้น ระหว่างค.ศ.1603-1651 ซึ่งเป็นรัฐบาลทหารชุดสุดท้ายของประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นก่อนคืนอำนาจให้แก่องค์จักรพรรดิในสมัยเมจิ ซึ่งสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในหลายๆด้าน ทั้งในด้านการปกครองที่มีการวางนโยบายอย่างเป็นระบบ เช่นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การควบคุมอำนาจสถาบันต่างๆ และการใช้ระบบซังกิง โคตะอิ ที่ทำให้โชกุนโทงุงวะสามารถปกครองประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนด้านเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศนโยบายปิดประเทศ ซึ่งทำให้การค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นหยุดชะงักลง แต่การค้าภายในประเทศกลับเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ด้านสังคมก็ได้มีการแบ่งชนชั้นออกเป็น 4 ชนชั้น รวมทั้งปลูกฝังแนวคิดการปฏิบัติตนตามแบบลัทธิขงจื้อใหม่ ทำให้สังคมมีระเบียบมากขึ้น และสงบสุข ซึ่งผลจากการวางนโยบาย ทำให้สังคมญี่ปุ่นสงบสุขยาวนาน รวมทั้งเป็นการปูทางให้กับญี่ปุ่นสมัยเมจิอีกด้วย

คำสำคัญ : ความรุ่งเรือง , โทงุงวะตอนต้น 1603-1651

บทนำ

กลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 รัฐบาลอะซิกะวะ ประสบปัญหาจากการแย่งชิงอำนาจ เพื่อเป็นผู้ปกครองตามท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งโนะบุนะวะ โอะคะ สามารถโค่นล้มตระกูลอิชิกะวะได้สำเร็จในค.ศ.1573 จึงเริ่มวางนโยบายส่งเสริมให้ญี่ปุ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยปราบปรามผู้นำท้องถิ่นและวัดต่างๆ ต่อมาโนะบุนะวะก็ถูกลอบสังหารในค.ศ.1582 ทหารคนสนิทของโนะบุนะวะ คือ โทะโยะ โทะมิ อิเคะ โยะชิ จึงเข้ามารับช่วงการรวมประเทศญี่ปุ่นให้สำเร็จในค.ศ.1590 หลังจากนั้นอิเคะ โยะชิก็เสียชีวิตลงในค.ศ.1598 โชกุน โทะกุงะวะ อิเอะยะซุ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นโชกุนปกครองประเทศในค.ศ.1603 ซึ่งตระกูลโทะกุงะวะปกครองญี่ปุ่นระหว่างค.ศ.1603-1868 รวม 265 ปี มีโชกุนปกครองทั้งสิ้น 15 คน แต่ในช่วงที่ตระกูลโทะกุงะวะเจริญรุ่งเรืองมากคือสมัยโทะกุงะวะ อิเอะยะซุ(ค.ศ.1603-1605) โทะกุงะวะ อิเคะทะคะ(ค.ศ.1605-1623)และโทะกุงะวะ อิเอะมิตสึ(ค.ศ.1623-1651) ซึ่งในระยะแรกของการรวมประเทศ และปกครองโดยรัฐบาลทหารตระกูลใหม่ การปกครองช่วงนี้จึงเป็นการวางรากฐานในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมให้แก่การปกครองสมัยโทะกุงะวะของญี่ปุ่น ในด้านการปกครองได้ใช้ระบบรวมศูนย์ของอำนาจ และจำกัดอำนาจของสถาบันที่เคยเป็นสาเหตุของการล่มสลายของตระกูลอะซิกะวะ ส่วนในด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากผลของระบบซังกิง โคตะอิ ที่นอกจากจะสามารถจัดระเบียบของสถาบันได้แล้วยังเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เกิดการค้าขึ้นภายในประเทศ ซึ่งทำให้การค้าภายในประเทศขณะนั้นรุ่งเรืองขึ้นมาก รวมไปถึงการค้าที่ญี่ปุ่นเป็นสังคมเกษตรกร รัฐบาลโทะกุงะวะจึงได้พัฒนาการทำเกษตร ซึ่งเป็นรายได้หลักของประเทศญี่ปุ่น และช่วยเหลือและปลูกฝังให้ชาวนามุ่งพัฒนาด้านเกษตรเพียงอย่างเดียว ในส่วนของด้านสังคมก็ได้ปลูกฝังลัทธิขงจื้อใหม่ ที่มีคำสอนด้านความต่างกันของชนชั้นในมนุษย์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการแบ่งชนชั้นออกเป็น 4 ชนชั้น เพื่อง่ายต่อการควบคุม และออกกฎระเบียบให้ในแต่ละชนชั้น นอกจากนี้ยังได้กำหนดหน้าที่ที่แต่ละชนชั้นตระหนักในการที่จะปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งก็ไม่มีผู้คัดค้านในการแบ่งชนชั้นนี้ และผลจากการปิดประเทศ ทำให้ไม่เกิดการแทรกแซงของชาวต่างชาติ และทำให้ประเทศสงบสุขยาวนานถึง 265 ปี

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในช่วงสมัยโทะกุงะวะตอนต้น ระหว่างค.ศ.1603-1651 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีความรุ่งเรืองในทุกๆด้าน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาของการรวมประเทศสำเร็จ และต้องการชี้ให้เห็นว่าโทะกุงะวะมีความรุ่งเรืองแต่ละด้านอย่างไร เพื่อที่จะเข้าใจประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในสมัยโทะกุงะวะให้มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความรุ่งเรืองสมัยโทะกุงะวะตอนต้น ระหว่างค.ศ. 1603 – 1651

1.1 การปกครองของโนะบุนะงะ โอดะ

ในการปกครอง โนะบุนะงะได้มีความคิดในการปราบปรามกลุ่มและสถาบันต่างๆที่อาจจะทำให้เกิดความไม่สงบขึ้นในประเทศญี่ปุ่น และเป็นอุปสรรคต่อการรวมประเทศ ดังนั้น โนะบุนะงะจึงได้ปราบปรามสถาบันต่างๆในสมัยนั้นดังนี้

1.1.1 การกำจัดอิทธิพลสถาบันพุทธศาสนา

ในช่วงที่โนะบุนะงะปกครองญี่ปุ่นนั้นพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองในญี่ปุ่น ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งของผู้คนที่เห็นต่างกันเพราะความขัดแย้งของคำสอนพุทธศาสนา และพระยังใช้การแสดงความบริสุทธิ์ของประชาชนที่มีต่อพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว จึงได้ทำการล้อมภูเขาอิเอะ และเผาวัดชะกะโมะโตะ พร้อมทั้งสถานศึกษาบนภูเขานั้นถึง 7 แห่ง ที่เอาไว้เป็นแหล่งรวบรวมอาวุธ(เพ็ญศรี กาญจโนมัย, 2525:7) ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นอุปสรรคของการรวมประเทศในสมัยการปกครองของโนะบุนะงะ โอดะ

1.1.2 การกำจัดอิทธิพลของไคเมียว

ในสมัยที่โนะบุนะงะขึ้นมามีอำนาจ ผู้ที่เข้ารับตำแหน่งโชกุนคือโชกุน โยะชิอะกิที่โนะบุนะงะเห็นว่าเป็นโชกุนที่ไม่เหมาะสมที่จะปกครองประเทศ โดยเห็นได้จากการเข้ารับตำแหน่งโชกุนยังต้องให้โนะบุนะงะช่วยเหลือ ซึ่งแสดงถึงความอ่อนแอของรัฐบาลโยะชิอะกิ และยังเป็นโชกุนที่เห็นแก่ตัว นึกถึงความสุขสบายของตนเอง จึงทำให้โนะบุนะงะพยายามลดอำนาจของโชกุนพร้อมทั้งดึงอำนาจมาที่ตัวเอง โชกุน โยะชิอะกิจึงเกิดความไม่พอใจ และนำไคเมียวที่มีชื่อเสียงที่เคยเป็นศัตรูกับโนะบุนะงะมาร่วมกันปราบปรามโนะบุนะงะ แต่ก็ไม่มีใครสามารถปราบปรามโนะบุนะงะลงได้ โชกุน โยะชิอะกิจึงถูกขับไล่ออกจากเกียวโตในที่สุด(พิพาดา ยังเจริญ, 2535 : 31)

หลังจากการปราบปรามไคเมียวแล้วโนะบุนะงะก็เริ่มรณรงค์ให้มีการรวมญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งถึงแม้ว่าโนะบุนะงะจะมีเวลาไม่มากในการบริหารประเทศ แต่ก็ยังคิดค้นสิ่งต่างๆที่มีประโยชน์ต่อการปกครองในเวลาต่อมา เช่น ศิลปะการรบแบบใหม่ที่ใช้ทหารจากสามัญชน พร้อมทั้งอาวุธชนิดใหม่จาก

ตะวันตก รวมไปถึงการฟื้นฟูสถาบันจักรพรรดิ ซึ่งต่อมาไม่นาน โนะบุะงะก็ถูกลอบสังหารและเสียชีวิตลงใน ค.ศ.1582 ซึ่งการปราบปรามสถาบันต่างๆ ไคเมียว รวมถึงการรณรงค์ที่ โนะบุะงะ ได้เคยทำไว้ เป็นการปูทางและช่วยเหลือเกี่ยวกับการปกครองให้กับผู้ที่ขึ้นมาเป็นอำนาจคนต่อไปคืออิเคะ โยชิ

1.2 การปกครองของโทะโยะโทะมิ อิเคะโยะชิ

หลังจากที่ขึ้นมาเป็นอำนาจ อิเคะ โยะชิ ได้วางนโยบายต่างๆ เพื่อบรรลุเจตนารมณ์ของ โนะบุะงะ และของตนเองในการรวมประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว อีกทั้งเพื่อให้ประเทศญี่ปุ่นเกิดความมั่นคง และสงบสันติภายใต้การปกครองของตนเอง

1.2.1 นโยบายการปราบปรามไคเมียว

นโยบายการปราบปรามไคเมียวของอิเคะ โยะชินั้น ต่างกับการปราบปรามของ โนะบุะงะเล็กน้อย คือนอกจากการใช้วิธีการปราบปรามไคเมียวแล้ว ยังมีการใช้วิธีตกลงกันอย่างสันติเพื่อการรวมประเทศให้เป็นหนึ่งเดียวให้สำเร็จ ซึ่งในที่สุดอิเคะ โยะชิก็สามารถรวบรวมประเทศได้สำเร็จ

1.2.2 นโยบายด้านการปกครอง

อิเคะ โยะชิ ได้วางการปกครองที่เรียกว่าระบบสหพันธ์ หรือระบบที่ทำให้สามารถแบ่งอำนาจระหว่างการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ไคเมียวสามารถบัญญัติกฎระเบียบขึ้นใช้เองได้ โดยได้บัญญัติกฎระเบียบต่างๆเพื่อต้องการให้ประเทศเกิดความสงบสุข เช่น อิเคะ โยะชิสามารถเคลื่อนย้ายไคเมียวออกมาจากที่ดินเดิม เพื่อไม่ให้ไคเมียวมีโอกาสสร้างอำนาจควบคุมพื้นที่ของตนและเป็นการป้องกันไม่ให้ไคเมียวเกิดหวงแหนที่ดิน จนสามารถลุกขึ้นต่อสู้เพื่อปกป้องที่ดินตนเอง เป็นต้น (Berry Mary, 1992 : 37)

1.2.3 นโยบายการล่าดาบ

อิเคะ โยะชิประกาศนโยบายการล่าดาบ โดยสั่งให้ไคเมียวทุกคน เก็บอาวุธทุกชนิดจากชาวนา สามัญชน และพระเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวนาและพระขึ้นมาต่อต้านรัฐบาลเหมือนในอดีต ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดอุปสรรคในการรวมประเทศและความสงบสุขของประเทศ และอิเคะ โยะชิต้องการที่จะจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งหากสังคมได้มีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจนแล้ว จะสามารถควบคุมได้ง่ายขึ้น

1.2.4 นโยบายการต่างประเทศ

นโยบายต่างประเทศที่สำคัญของอิตะ โยะชิคือการบุกเข้าประเทศเกาหลี ซึ่งในขณะนั้นได้มีการขยายอำนาจทางประเทศฝั่งตะวันตก อิตะ โยะชิจึงได้แสดงความสามารถของประเทศญี่ปุ่นโดยการบุกเกาหลีเพื่อป้องกันการบุกรุกของชาติตะวันตก และการบุกเกาหลีก็เป็นการทำให้ประชากรในประเทศญี่ปุ่นเชื่อถือว่า อิตะ โยะชิสามารถนำความยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศญี่ปุ่น และยอมรับว่าสามารถปกครองประเทศได้ นอกจากนี้ยังสามารถใช้เกาหลีเป็นทางผ่านในการเดินทัพไปครอบครองจีนได้อีกด้วย

อิตะ โยะชิได้ทุ่มเทแรงกายเพื่อจุดประสงค์ในการรวมประเทศให้สำเร็จ ซึ่งความคิดนี้เป็นของ โนะบุนะงะแต่แรก แต่โนะบุนะงะก็มาถูกลอบสังหารก่อน อิตะ โยะชิจึงนำมาสานต่อให้สำเร็จขึ้นในปี ค.ศ.1590

หลังจากที่อิตะ โยะชิเสียชีวิตลง ผู้ที่ขึ้นมาใช้อำนาจต่อจากอิตะ โยะชิคือ โทะกุงะวะ อิเอะยะซุ ซึ่งในการบริหารประเทศของอิเอะยะซุนั้น อาจกล่าวได้ว่า หากไม่ได้โนะบุนะงะ โอะดะ และโทะ โยะ โทะมิ อิตะ โยะชิ เป็นผู้คิดและดำเนินการในการรวมประเทศมาก่อนหน้านี้ และจากการประกาศนโยบายต่างๆ ที่ได้กล่าวข้างต้น ประเทศญี่ปุ่นในสมัยโทะกุงะวะ อิเอะยะซุ ก็อาจยังไม่สามารถรวมกันเป็นหนึ่งเดียว และสงบสุขได้ถึงเพียงนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้สามารถปกครองประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดความรุ่งเรืองขึ้นในสมัยโทะกุงะวะได้

2. ความรุ่งเรืองทางการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมในสมัยโทะกุงะวะตอนต้น

2.1 ด้านการปกครอง

ในด้านการปกครองสมัยโทะกุงะวะนั้น ถึงแม้ว่าก่อนที่อิตะ โยะชิจะเสียชีวิต ได้ออกกฎหมายโดยให้ไคเมียวเข้ามาทำพิธีสาบานตนและแสดงความจงรักภักดี เพราะเกรงว่าจะมีการก่อกบฏของไคเมียวขึ้นมาอีก ซึ่งถึงแม้จะกำหนดกฎหมายเช่นนี้ออกมาก็ยังไม่สามารถป้องกันอันตรายต่อการปกครองได้ ตระกูลโทะกุงะวะจึงได้ทำการสถาปนาการปกครอง โดยการแบ่งการปกครองออกเป็นสองส่วน เพื่อความสะดวกในการตรวจตราไคเมียวที่ประจำอยู่ตามแคว้นต่างๆ และเพื่อให้การปกครองได้แสดงประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

2.1.1 การปกครองส่วนกลาง

ในช่วงต้นสมัยโทงะงะวะนั้น การปกครองในส่วนกลางได้แบ่งโครงสร้างเป็นหน่วยงานต่างๆที่ สลับซับซ้อน เช่น หน่วยงานการควบคุมการเงิน หน่วยงานควบคุมวัดและศาลเจ้า และการก่อตั้งสภาต่างๆ ที่ คอยให้คำปรึกษาแก่โชกุน และการแต่งตั้งสายลับของโชกุนหรือเรียกว่า โอะเมะสึเกะ ที่มีหน้าที่คอยสอดส่อง สังเกตพฤติกรรมและตรวจสอบความจงรักภักดีของไคเมียวขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ไคเมียวไม่กล้าที่จะ ททรยศต่อโชกุน ทำให้โชกุนไม่ต้องคอยระแวงเกี่ยวกับปัญหาของไคเมียวที่อาจจะตามมาทีหลังและสามารถ หุ้มเทาไปพัฒนาทางด้านอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่ เป็นเหตุให้เกิดความสงบเรียบร้อย เกิดความมั่นคงขึ้น ภายในประเทศและไม่มีอุปสรรคที่ขัดขวางความเจริญทางด้านอื่นๆ

2.1.2 การปกครองส่วนภูมิภาค

ในการปกครองส่วนภูมิภาคนั้น ในช่วงแรกตระกูลโทงะงะวะยังใช้การปกครองแบบระบบสหพันธ์ ที่อิเคะ โยะชิใช้ในสมัยอิซิกะวะ แต่หลังจากนั้นก็เปลี่ยนมาเป็นระบบศักดินารวมศูนย์ เนื่องจากต้องแก้ไข ระบบสหพันธ์ที่ให้ไคเมียวและขุนนางตามท้องถิ่นต่างๆ มีอำนาจปกครองตนเองมากเกินไป ซึ่งจะทำให้ อำนาจในส่วนศูนย์กลางอ่อนแอลง ดังนั้นจึงได้ทำการปรับเปลี่ยนเป็นระบบรวมศูนย์ เพื่อที่จะจัดระเบียบใน ประเทศทั้งหมด แต่ในขณะเดียวกันในการปรับเปลี่ยนระบบนั้นต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อไม่ให้ ไคเมียวเกิดความรู้สึกที่ว่าตนเองถูกรีดรอนอำนาจ ซึ่งก็อาจจะเกิดปัญหาความไม่สงบภายในประเทศ และ การเรียกร้องอำนาจคืนมาด้วยเช่นกัน

2.1.3 ระบบหมุนเวียนเพื่อพักอาศัยหรือระบบซังกิง โคตะอิ

เป็นระบบการเดินทางของไคเมียวมาเพื่อแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสที่ประกาศโดยโชกุนอิเคะ ทะนะโน ค.ศ.1609 นอกจากนี้ยังต้องส่งภรรยาหรือลูกชายเข้ามาเป็นตัวประกันต่อโชกุน โดยในค.ศ.1609 โชกุนอิเคะทะนะได้ประกาศอย่างเป็นทางการเข้ามาคราวะ โชกุน และเข้ามาอาศัยในอะ โคะ ในช่วงฤดูหนาว ของทุกปี ทั้งนี้ผลของการใช้ระบบซังกิง โคตะอิ นอกจากจะทำให้สามารถควบคุมไคเมียวได้แล้ว ยังได้ เกิดความสงบภายในประเทศและเกิดเส้นทางการค้าภายในประเทศมากมายดังนี้

1. ทำให้เกิดเส้นทางการคมนาคมที่มาจากการเชื่อมโยงเส้นทางระหว่างฮันเข้าสู่อะ โคะ 5 เส้นทาง หลังจากนั้นเส้นทางเหล่านั้นก็เกิดเป็นการค้ามากมาย ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ไคเมียวใช้เส้นทางนั้นเดินทางไปกลับระหว่างอะ โคะอยู่บ่อยๆ ทำให้เกิดเป็นการค้าขึ้นภายในประเทศ

2.ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างโซกุนกับไคเมียวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถใช้ในการแจ้งข่าวสาร หรือใช้ในการประกาศกฎหมายต่างๆของโซกุนต่อไคเมียวและกฎหมายจะมีผลในการประกาศใช้ทันที โดยไคเมียวจะไม่สามารถอ้างได้ว่าไม่ทราบ

3.ทำให้ไคเมียวอ่อนกำลังลงจากการเดินทาง โดยเฉพาะไคเมียวในแถบตะวันตก เนื่องจากการเดินทางมายังเอโดะของไคเมียวในแต่ละครั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูผู้ติดตามของไคเมียวจำนวนมาก ทำให้ไคเมียวไม่สามารถใช้อำนาจเงินในในการรวบรวมพรรคพวกในการก่อกบฏและก่อความไม่สงบภายในประเทศได้ง่าย

4.ทำให้ตระกูลโทกูงะวะสามารถปกครองญี่ปุ่นด้วยความสงบและมั่นคง โดยไม่มีการแย่งชิงอำนาจภายในประเทศจากไคเมียว

จะเห็นได้ว่าระบบซังกิง โคตะอินั้นนอกจากจะเป็นการควบคุมไคเมียวไม่ให้เกิดความไม่สงบภายในประเทศได้แล้ว ยังสามารถทำให้เศรษฐกิจในสมัยโทกูงะวะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกด้วย เพราะการเดินทางไปยังเมืองหลวงนั้น ต้องทำติดต่อกันไปตลอดการปกครองสมัยโทกูงะวะตอนต้น

2.1.4 การควบคุมสถาบันจักรพรรดิ

เนื่องจากในช่วงก่อนหน้าสมัยโทกูงะวะ ทั้งโอตะ และอิเคะ โยะชิ ต่างได้ให้ความสำคัญกับสถาบันจักรพรรดิอย่างมาก จึงทำให้ทั้งสองคนเป็นที่รักของประชาชนในประเทศ ดังนั้นในสมัยโซกุนโทกูงะวะจึงต้องทำการแสดงความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิเช่นกัน โดยโซกุนอิเอะยะซุในค.ศ.1603 เพื่อการปกครองประเทศอย่างราบรื่นและประชาชนในประเทศยอมรับ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีการควบคุมองค์จักรพรรดิไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป โดยการแต่งตั้งทหาร ที่มีหน้าที่ควบคุมกองทัพโซกุนที่เกี่ยวข้องเพื่อคุ้มครององค์จักรพรรดิ ซึ่งจุดประสงค์ในการแต่งตั้งทหารที่มีหน้าที่ดังกล่าว ไม่ได้มีเพียงแค่คุ้มครองและป้องกันภัยอันตรายให้แก่องค์จักรพรรดิเท่านั้น แต่เป็นการควบคุมองค์จักรพรรดิให้อยู่ในสายตาโซกุนตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อต้องการจำกัดอำนาจขององค์จักรพรรดิให้เหลือเพียงในนามเท่านั้น และปิดโอกาสองค์จักรพรรดิไม่ให้ติดต่อกับผู้อื่นในภายนอกได้อย่างง่ายดาย ซึ่งการทำเช่นนี้เพื่อต้องการไม่ให้จักรพรรดิมีอำนาจมากเกินไปจนอาจส่งผลต่อความมั่นคงของโซกุนในภายหลังได้ และเพื่อต้องการที่จะเป็นโซกุนที่มีความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิในสายตาประชาชนเช่นเดียวกัน

2.1.5 การควบคุมสถาบันศาสนา

ในสมัยโนะบุเนงะและอิเคะโยะชิ สถาบันศาสนาได้เป็นอุปสรรคต่อการรวมประเทศ จึงได้ดำเนินการจัดการกับสถาบันศาสนาไม่ว่าจะเป็นวิธีที่ก้าวร้าวของโนะบุเนงะ หรือวิธีที่นุ่มนวลของอิเคะโยะชิคือการประกาศนโยบายล่าคาบที่ทำให้อิทธิพลของสถาบันศาสนาลดลง แต่เมื่อถึงสมัยโทะกุงะวะได้นำศาสนามาเป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศ เพื่อป้องกันการแทรกแซงของศาสนาคริสต์ที่เข้ามามีอิทธิพลในญี่ปุ่น ซึ่งอาจก่อให้เกิดการปลุกฝังความคิดทางศาสนาที่เห็นต่างกันจนเกิดเป็นความแตกแยกกันเองภายในประเทศ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการแทรกแซงขึ้น โชกุนโทะกุงะวะจึงได้นำศาสนามาประกอบกับการปกครอง แต่ก็ยังมีมาตรการในการควบคุมสถาบันศาสนาอยู่ดี ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการก่อกบฏของพระ จนสามารถนำมาใช้ต่อสู้เพื่อควบคุมที่ดินได้ และโชกุนโทะกุงะวะต้องการสร้างความโปร่งใสในสถาบันดังกล่าวนี้

2.2 ด้านเศรษฐกิจ

นอกจากนโยบายทางการปกครองที่โชกุนโทะกุงะวะได้ทำการกำหนดไว้อย่างเข้มงวดและมีความซับซ้อนจนสามารถทำให้ประเทศเกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นได้ และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประชาชนมีความรักใคร่โชกุน เกิดรัฐบาลที่มีเสถียรภาพที่มั่นคงแล้ว ในด้านเศรษฐกิจ โชกุนโทะกุงะวะได้กำหนดนโยบายเพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศเช่นเดียวกัน โดยได้ดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นการพยายามส่งเสริมให้เศรษฐกิจภายในประเทศมั่นคงยิ่งขึ้น(คงศักดิ์ สันติพิศวงค์, 2528 : 17)

2.2.1 การพัฒนาทางการเกษตร

เนื่องจากลักษณะการปกครองของโทะกุงะวะเป็นระบบฟิวดัล ทำให้เศรษฐกิจภายในประเทศจะเน้นด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก และสามารถให้ผลผลิตทางการเกษตรเป็นรายได้ส่งออกทั้งในประเทศและนอกประเทศได้อย่างมากมาย ซึ่งเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การปกครองสมัยโทะกุงะวะนั้นมีความรุ่งเรืองมากที่สุด ดังนั้นการพัฒนาการเกษตรในสมัยนี้ โชกุนโทะกุงะวะจึงได้ให้ความสำคัญมาก โดยได้ให้การพัฒนาดังนี้

- 1.ทางรัฐบาลโทะกุงะวะได้สนับสนุนให้มีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเพาะปลูกเพื่อเพิ่มปัจจัยในการผลิต เช่นเมล็ดพันธุ์พืช โดยเฉพาะข้าว เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นมีอากาศที่แปรปรวน จึงไม่สามารถ

พัฒนาพันธุ์ข้าวให้แข็งแรงได้ ทางรัฐบาลโทะกุงะวะจึงได้นำพันธุ์ข้าวจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่น ข้าวพันธุ์จามปา มาใช้ในการเพาะปลูกแทนข้าวพันธุ์เก่า ซึ่งนอกจากจะมีผลผลิตที่ดีขึ้นแล้วยังทำให้ชาวนามีแรงจูงใจที่จะเร่งสร้างผลผลิตเพื่อรายได้ของตนเองและเป็นประโยชน์ต่อรายได้ของประเทศอีกด้วย

2.การให้ชาวนามีสิทธิเป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมาย โดยการทำสัญญาขึ้นนอกจากจะเป็นการป้องกันการแอบอ้างและการแทรกแซงจากพ่อค้าได้แล้วนั้น ยังเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวนาว่าตนเองมีสิทธิเป็นเจ้าของที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งทำให้ชาวนาเกิดหวงแหนที่ดิน และมีความตั้งใจในการพัฒนาที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น ซึ่งถ้าหากผลผลิตของชาวนาเพิ่มมากขึ้น ก็หมายความว่าภาษีที่รัฐบาลสามารถเก็บได้จากชาวนาก็มากขึ้นตามเช่นกัน

3.การเพิ่มแรงงานในการเกษตร โดยการเพิ่มแรงงานนั้น ได้เกิดขึ้นมาจากผลของการประกาศนโยบายล่าดาบของฮิเดะโยะชิมาก่อนหน้านั้น จึงทำให้ชาวนาหันมาสนใจทำการเกษตรมากกว่าที่จะสนใจทางด้านศิลปะการต่อสู้ ซึ่งทำให้โทะกุงะวะได้แรงงานที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้นและสามารถใช้แรงงานในการพัฒนาการเกษตรได้มากขึ้น ทั้งนี้ผลผลิตและการเก็บภาษีก็มีมากขึ้นเช่นกัน

4.การพัฒนาพืชผล ถึงแม้ว่าชาวนาจะมีสิทธิในที่ดินแล้ว การปลูกพืชพันธุ์แต่ละชนิดต้องเป็นไปตามที่รัฐบาลสั่ง โดยแต่ละปีรัฐบาลจะส่งตัวแทนไปสำรวจหมู่บ้านเพื่อเก็บตัวอย่างพันธุ์ข้าว และนำไปวิเคราะห์ว่าหมู่บ้านนี้มีสภาพดินที่เหมาะสมในการปลูกพืชพันธุ์นี้หรือไม่ ถ้าหากมีผลออกมาไม่เหมาะสม รัฐบาลก็จะกำหนดพืชพันธุ์ใหม่มาทดลองปลูกแทน ซึ่งการทำเช่นนี้ของรัฐบาลเป็นการนำที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผลผลิตของชาวนา และเพื่อการพัฒนาผลผลิตให้มีศักยภาพที่ดี และสามารถส่งออกทำรายได้ที่ดีให้ประเทศในภายหลังได้

5.รัฐบาลสนับสนุนให้มีการเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง โดยจะกำหนดลักษณะสังคมชนบทให้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านที่ไม่ได้ผลิตเองเช่นสิ่งของจำพวกยา เกือบเป็นต้น ซึ่งรัฐบาลต้องการไม่ให้ชาวนายุ่งเกี่ยวกับการค้า และให้เกษตรกรหันไปให้ความสนใจในด้านการพัฒนาการเกษตรมากกว่าที่จะไปสนใจเรื่องอื่นๆ เพื่อผลผลิตที่ดีจากการพัฒนาการเกษตร

2.2.2ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรา

เนื่องจากในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ระบบการแลกเปลี่ยนเงินของญี่ปุ่นมีความสับสนเพราะอยู่ในช่วงสงครามกลางเมือง จึงมีการผลิตเงินชนิดเหรียญขึ้น โดยไม่มีกฎหมายในการผลิต และหน่วยเงินไม่ได้

มาตรฐาน ในค.ศ.1569 โนะบุเนะงะจึงได้กำหนดเงินเหรียญให้เป็นมาตรฐานเดียวกันแต่มีแค่ในเขตปกครองของตนเอง ต่อมาในสมัยเอโดะ โยะชิก็ใช้วิธีการเช่นเดียวกันกับ โนะบุเนะงะ แต่ก็ใช้ได้เพียง 2-3 ปีเท่านั้น เพราะถ้าหากมีการแลกเปลี่ยนเงินตรากันในเขตปกครองอื่นๆ ก็จะไม่สามารถแลกเปลี่ยนกันเป็นเงินกันได้ ดังนั้นใน ค.ศ.1601 โชกุน โทะกุงะวะ อิเอะยะซุ ได้มีการปฏิรูประบบเงินตราใหม่ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อเปลี่ยนระบบเงินทั่วประเทศให้เป็นหนึ่งเดียวและเพื่อรองรับการค้าและเศรษฐกิจภายในประเทศซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากระบบซังกิง โคตะอิ ซึ่งหลังจากที่มีระบบสกุลเงินเดียวกันแล้วทำให้สามารถแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นเงินกันได้ง่ายขึ้นภายในประเทศ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นเช่นกัน

2.2.3 นโยบายการปิดประเทศหรือชะโกะกุ

ในระยะแรกของการปกครองสมัย โทะกุงะวะ ได้มีชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้าขายในประเทศ ญี่ปุ่น โดยทำการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ไปด้วย ซึ่งทางรัฐบาลจึงไม่พอใจนัก และเกรงว่าหากคิดกันไม่ให้มาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ก็จะเป็นการขัดขวางไม่ให้ชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้ากับญี่ปุ่นเช่นกัน แต่ต่อมาได้มีชาวฮอลันดา และอังกฤษเข้ามาทำการค้าขายโดยไม่มีการขอเผยแพร่ศาสนา จึงทำให้โชกุน โทะกุงะวะ อิเอะยะซุ เห็นว่าการค้าไม่จำเป็นต้องมีการเผยแพร่ศาสนาเสมอไป ต่อมาจึงเกิดสาเหตุของการนำไปสู่ นโยบายปิดประเทศสมัย โทะกุงะวะ ดังนี้

1.เพื่อความมั่นคง และความปลอดภัยในประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากความเกรงว่าประเทศตะวันตกจะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือเข้าแทรกแซงกิจการ และประเทศเหล่านี้อาจจะให้ความร่วมมือช่วยเหลือ โดเมียวในการโค่นล้มโชกุน โทะกุงะวะ

2.คำสอนของคริสต์ศาสนาได้ขัดแย้งกับวิถีชีวิตของสังคมญี่ปุ่น เช่น ประเพณีชะระกิริ ที่ประเทศญี่ปุ่นปลุกฝังให้รู้จักหน้าที่ และยอมรับสถานภาพทางสังคมของตน แต่ไปขัดแย้งกับการดำเนินเรื่องฆ่าตัวตายของศาสนาคริสต์

3.สินค้านำเข้าจากประเทศตะวันตกส่วนใหญ่ นำมาจากประเทศจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งญี่ปุ่นเองก็สามารถติดต่อกับประเทศเหล่านี้ได้โดยตรงอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีการค้าจากชาวตะวันตก และอาจเกิดความเสียดุลและเกิดความไม่สงบภายในประเทศต่อการเผยแพร่ศาสนาของชาวตะวันตกอีกด้วย

ซึ่งภายหลังจากการปิดประเทศตามรัฐบาล โทะกุงะวะ ได้ดำเนินการแล้ว มีผลจากการปิดประเทศ ดังนี้

1. ทำให้ประเทศญี่ปุ่นเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจของโทกุงะวะดำรงได้อย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ อันเป็นพื้นฐานที่ทำให้ประเทศญี่ปุ่นมีระเบียบ

2. ทำให้ประเทศญี่ปุ่นซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของโทกุงะวะเกิดความสงบสุขได้ยาวนาน ซึ่งถึงแม้ว่าจะรวบรวมประเทศให้เป็นหนึ่งเดียวแล้วก็ตาม แต่หากญี่ปุ่นยังคงติดต่อกับต่างชาติ อาจกลายเป็นเหยื่อของการล่าอาณานิคม ที่จะทำให้ประเทศสูญเสียอธิปไตยเหมือนประเทศต่างๆ ในเอเชีย

3. คนญี่ปุ่นมีเวลาที่จะศึกษาวิถีแห่งนักรบ หรือที่เรียกว่าบูชิโด ที่ทำให้คนญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในการเกิดมาจากสายเลือดของพระอาทิตย์ ซึ่งทำให้คนญี่ปุ่นมีนิสัยของการรักพวกพ้องด้วยความรู้สึกของการเป็นพวกเดียวกัน โดยปราศจากการปะปนจากสังคมภายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญของความรู้สึกรักชาติ

แม้ว่าการปิดประเทศจะทำให้ญี่ปุ่นสูญเสียผลประโยชน์ทางด้านการค้าระหว่างประเทศที่สามารถทำรายได้มหาศาลไป แต่เศรษฐกิจภายในประเทศกลับเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งเห็นได้จากการขยายตัวของชนชั้นพ่อค้าจนเกิดเป็นสังคมพาณิชยกรรมขึ้น(มาลินี ประเสริฐธรรม, 2538 : 46)และประชาชนมีอัตราการรู้หนังสือสูงมากเมื่อเทียบกับต่างประเทศ ซึ่งเป็นสาเหตุการปูทางไปสู่ประเทศที่ทันสมัย รวมทั้งยังสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมได้อีกด้วย

2.3 ด้านสังคม

หลังจากโชกุนโทกุงะวะได้สถาปนาระบบการปกครองแล้ว จึงได้พยายามหาวิธีการเพื่อสร้างความเป็นระเบียบให้แก่สังคมของญี่ปุ่น จึงได้นำแนวคิดของลัทธิขงจื้อใหม่มาใช้จัดระเบียบในสังคมญี่ปุ่น

2.3.1 ลัทธิขงจื้อใหม่ต่อการจัดระเบียบทางสังคมญี่ปุ่น

ลัทธิขงจื้อได้เข้ามาเผยแพร่ในญี่ปุ่นครั้งแรกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 แต่เนื่องจากคำสอนของลัทธิขงจื้อบางประการไม่เหมาะสมต่อสังคมญี่ปุ่น จึงมีการนำมาประยุกต์ใหม่ ซึ่งได้รับความนิยมมากในสมัยโทกุงะวะ เนื่องจากโชกุนพอใจในแนวความคิดที่ลัทธิขงจื้อเรื่องความซื่อสัตย์ ความกตัญญูเป็นคุณธรรมอันสูงส่ง โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ(เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2540 : 68) ซึ่งมีความเหมาะสมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมญี่ปุ่นเพื่อเป็นการจัดระเบียบของผู้คนในสังคมเพื่อให้เกิดความสงบสุข อันเป็นผล

ทำให้อำนาจทางการปกครองของตระกูลโทะกุงะวะมั่นคง เจริญรุ่งเรือง ไม่มีอุปสรรคในการปกครอง และมีเสถียรภาพไปด้วย

2.3.2 การแบ่งชนชั้นทางสังคม

การแบ่งชนชั้นทางสังคมของญี่ปุ่นได้เริ่มมาตั้งแต่สมัยที่อิเคะ โยะชิประกาศนโยบายล่าดาบใน ค.ศ.1588 ทำให้เกิดการแบ่งสังคมขึ้นอย่างชัดเจนระหว่างผู้ปกครองที่สามารถพกดาบติดตัวได้ กับสามัญชนที่ไม่สามารถพกดาบติดตัว ซึ่งในสมัยโทะกุงะวะได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื้อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันในสังคมมนุษย์ จึงเกิดแนวคิดที่จะแบ่งสังคมออกเป็น 4 ชนชั้นเพราะต้องการทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งนอกจากจะมีการแบ่งชนชั้นออกเป็น 4 ชนชั้นแล้วก็ยังได้มีการประกาศกฎระเบียบหน้าที่ของบุคคลในแต่ละกลุ่ม ซึ่งเป็นการกำหนดให้คนในชนชั้นปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้เกิดความสงบสุขขึ้น และความมีระเบียบทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งช่วยในการปกครองประเทศของโชกุนโทะกุงะวะเป็นอย่างมาก

2.3.3 ระบบอิเอะ

ระบบอิเอะเป็นระบบทางสังคมที่เกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงต้นการปกครองนี้ ซึ่งอิเอะเป็นระบบที่ใช้เรียกครอบครัวแบบญี่ปุ่น และสมาชิกในอิเอะอาจเป็นคนในครอบครัวที่มีความเกี่ยวพันกันทางสายเลือดหรือเป็นเพียงคนรับใช้ก็ได้ ทุกคนในอิเอะถือเป็นพวกเดียวกัน ต้องเคารพภักดีในเพื่อความเป็นระเบียบในสังคมอิเอะ และจะต้องคำนึงถึงชื่อเสียงและผลประโยชน์ของอิเอะ รัฐบาลโทะกุงะวะจึงได้นำระบบอิเอะนี้มาเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้น โดยที่รัฐบาลไม่จำเป็นต้องมาดูแลควบคุมด้วยตนเอง ซึ่งในระบบนี้จะดำเนินการด้วยตัวของมันเอง คนในสังคมจะไม่มีภาระทำผิด และด้วยการที่สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมที่เคารพผู้อาวุโสกว่า สมาชิกในอิเอะทุกคนจึงไม่ทำสิ่งที่ผิดกฎหมายและเคารพภักดีในอิเอะอย่างเคร่งครัด เพราะถ้าหากฝ่าฝืนหรือกระทำผิด จะทำให้อิเอะเกิดเสียชื่อเสียง

สรุปและอภิปรายผล

หลังจากที่อิเคะ โยะชิเสียชีวิตลง ยุคสมัยของการปกครองสมัยโทะกุงะวะจึงได้เริ่มต้นขึ้น ซึ่งสาเหตุและปัจจัยที่ตระกูลโทะกุงะวะสามารถปกครองญี่ปุ่นได้ยาวนาน เนื่องจากมีการดำเนินนโยบายด้านต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยโชกุนโทะกุงะวะได้มองไปถึงอดีต ที่เป็นสาเหตุให้การปกครองของรัฐบาลทหาร

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

เจียน ชีระวิทย์. **วิวัฒนาการการปกครองของญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2508

ชูศรี มณีพฤกษ์. **วิวัฒนาการของชนชั้นพ่อค้าและแนวคิดเกี่ยวกับการค้าและพ่อค้าสมัยโทกูงะวะ**. เอกสารวิชาการไทย-ญี่ปุ่นศึกษา. 8(4) : 58-69, 2529

ประเสริฐ เข้มกลิ่นฟูง. (2523). **สังคมชนบทญี่ปุ่น**. เอกสารวิชาการไทย – ญี่ปุ่นศึกษา 2(1) : 71 – 92.

พรรณี นัทรพลรักษ์. **เจ็ดทศวรรษแห่งการครองอำนาจของนักรบญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532

พิพาดา ยังเจริญ. **จักรพรรดิ ชุนนาง นักรบและพ่อค้า ในสังคมญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546

_____. **ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535

เพ็ญศรี กาญจนมโนมัย. (2525). **การสร้างชาติญี่ปุ่นในระยะแรก: ผลงานของสามวีรบุรุษ 1560 – 1616**. เอกสารวิชาการไทย – ญี่ปุ่นศึกษา 4(1) : 23 – 51.

อนงค์ โรจนวณิชย์. (2523). **เศรษฐกิจญี่ปุ่นในยุคศักดินา(โตกูงะวะ)**. เอกสารวิชาการไทย – ญี่ปุ่นศึกษา 2(1) : 47 – 68.

มาลินี ประเสริฐธรรม. **ญี่ปุ่นสมัยใหม่**. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2532

Asuta Koh. **Nihon no rekishi V11**. Tokyo : Shuh-ei-sha, 1992.

Berry Mary Elizabeth. **Hideyoshi**. London : Harvard University Press, 1982.

Inoue Mitsusada. Introduction to Japan History. Tokyo : University of Tokyo, 1962.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **รัฐบาลโชกุนโทกูงวะ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กันยายน 2556. เข้าถึงได้จาก

<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%A5%E0%B9%82%E0%B8%8A%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%97%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%87%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B0>

วาทิน สานต์ สันติ. **ญี่ปุ่น : ความเจริญและความเสื่อมของโชกุนโทกูงวะ (ค.ศ. 1603 – 1867)**.

[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กันยายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.gotoknow.org/posts/378624>

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ยุคเอโดะ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 17 กันยายน 2556. เข้าถึงได้จาก

<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%84%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%B0%E0%B9%82%E0%B8%94%E0%B8%B0>